

**DAVLAT SEKTORIDAGI TASHKILOTLAR FAOLIYATINI
IQTISODIY TAHLIL QILISHNING AHAMIYATI**

Kuliboyev Azamat Shonazarovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti professori v.b.

e-mail: azamatkuliboyev@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ilmiy tadqiqotda Davlat sektoridagi tashkilotlar faoliyatini iqtisodiy tahlil qilishning ahamiyati ochib beriladi. Iqtisodiy tahlilning mazmuni va uning usullari keltirilgan. Davlat sektori tashkilotlarini iqtisodiy tahlil qilishning moslashtirilgan koeffitsiyentlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: budjet, davlat sektori, davlat budjeti, iqtisodiy tahlil, iqtisodiy tahlil usullari, moddiy va mehnat resurslari, moslashtirilgan koeffitsiyentlar, tashkilot.

Milliy iqtisodiyotning samarali faoliyat yuritishidagi eng muhim shartlardan biri – davlat budjetidan noishlab chiqarish sohalarini saqlab turish uchun ajratilgan mablag'lardan oqilona va tejankor foydalanish hisoblanadi. Shu munosabat bilan budjet hisobidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar faoliyatini kompleks tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Boshqaruvning tahliliy funksiyasi xo'jalik yurituvchi subyektning real iqtisodiy holati, budjet mablag'larini tejash imkoniyatlari hamda davlat tomonidan ajratilgan mablag'larning maqsadli ishlatilishi haqida operativ, joriy va strategik axborot tahlilini ta'minlashi lozim.

Budjet ijrosining shaffofligini ta'minlash maqsadida budjet tasnifi, budjet hisobining Yagona schyotlar rejasi, moliyaviy rejalashtirish tartib – taomillari, budjet ijrosi bo'yicha hisobotlar takomillashtirilmoqda. Daromad va xarajatlarni

rejalashtirish budjet moliyasini boshqarish samaradorligini oshirishning asosiy vositasi hisoblanadi.

Shu boisdan, budjet mablag'lari bilan ta'minlanadigan tashkilotlarning iqtisodiy holatini tahlil qilib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

Iqtisodiy tahlilning mazmuni – bu tahlil qilinayotgan xo'jalik yurituvchi subyektning faoliyati haqidagi iqtisodiy ma'lumotlarni chuqur va har tomonlama o'rganishdan iborat bo'lib, tashkilotning ishlab chiqarish dasturlarini bajarishni ta'minlash, ularning bajarilish darajasini baholash, zaif tomonlar va ichki xo'jalik zaxiralarini aniqlash maqsadida optimal boshqaruv qarorlarini qabul qilishga yo'naltirilgan.

Shu bilan birga, davlat sektorida tashkilotlarning faoliyatini iqtisodiy tahlil qilish va moliyaviy holatini baholash juda cheklangan darajada amalga oshiriladi.

Aslida, davlat sektoridagi tashkilotlarning moliyaviy barqarorligi muammosi budjet sohasini isloh qilish va budjet mablag'lari qisqarishi sharoitida ayniqsa dolzarb hisoblanadi.

Biroq, budjet sohasida an'anaviy iqtisodiy tahlil usullarini qo'llashda bir qator cheklovlar mavjud:

birinchisi, iqtisodiy tahlil asosida olinadigan ko'rsatkichlar budjet sohasidagi subyektlar hisob-kitoblari va hisobotlarida umumqabul qilinganlaridan sifat jihatidan farq qiladi. Masalan, budjet hisobida aktivlar moliyaviy va nomoliyaviy turlarga ajratiladi, moddiy va aylanma mablag'larni ajratishda iqtisodiy ustuvorlik hisobga olinmaydi.

ikkinchisi, an'anaviy moliyaviy tahlilning asosiy koeffitsiyentlarini hisoblashda o'z va qarz kapitalining qiymat ko'rsatkichlari qo'llaniladi. Budjet sohasi subyektlari o'z kapitaliga ega emas. O'zbekiston Respublikasi budjet hisobining standarti (3-sonli BHS) "Budjet hisoboti"ga muvofiq, ularning balansining passiv qismida faqat ikki bo'lim mavjud: "Majburiyatlar" va "Sof aktivlar/kapital".

uchinchisi, moddiy va mehnat resurslaridan samarali foydalanishni baholashning asosiy ko'rsatkichlari, odatda, foyda va tushum o'rtasidagi rentabellik ko'rsatkichiga asoslanadi. Ammo budget sohasidagi subyektlar faoliyatining xususiyati tufayli bunday ko'rsatkichlar unchalik ahamiyatli emas. Shu sababli, moliyaviy barqarorlikni baholash uchun qo'llaniladigan an'anaviy koeffitsiyentlar budget sohasi subyektlarining buxgalteriya hisobotlari xususiyatlarini hisobga olgan holda moslashtirilishi lozim. Shunday moslashtirilgan koeffitsiyentlarga quyidagilarni kiritish mumkin (1–rasm).

Moslashtirilgan koeffitsiyentlar

Yuklama koeffitsiyenti

Xizmat oluvchilar sonining mutlaq o'sishi koeffitsiyenti

Xizmatlar sifati dinamikasi koeffitsiyenti

Budget faoliyati rejasini bajarish koeffitsiyenti

Daromad keltiradigan faoliyat rejasini bajarish koeffitsiyenti

Budgetdan moliyalashtirilishi o'sish sur'ati koeffitsiyenti

Pullik xizmatlar daromadining umumiy moliyalashtirishdagi ulushi koeffitsiyenti

Pullik xizmatlar daromadining o'sish sur'ati koeffitsiyenti

Pullik xizmatlar bo'yicha bitta tashrif uchun o'rtacha daromad koeffitsiyenti

Pullik xizmatlar daromadining ekspluatatsion (jaryon) xarajatlarga nisbati koeffitsiyenti

Bo'limlar bo'yicha budget moliyalashtirish o'sish sur'ati koeffitsiyenti

Kommunal xizmatlar xarajatlari o'sish sur'ati koeffitsiyenti

1 m² uchun ijaradan tushgan daromad o'sish sur'ati koeffitsiyenti

1–rasm. Davlat sektori tashkilotlarini iqtisodiy tahlil qilishning moslashtirilgan koeffitsiyentlari¹

Yuqoridagi rasmda Davlat sektori tashkilotlarini iqtisodiy tahlil qilishning moslashtirilgan koeffitsiyentlarini davom ettirish mumkin, bu ro'yxat to'liq emas. Iqtisodiy tahlilning maqsad va vazifalariga qarab, barcha iqtisodiy subyektlar hisoboti va hisobotida mavjud an'anaviy hisoblash amaliyotlari qo'llanilishi mumkin.

Davlat sektoridagi tashkilotlarning faoliyatini obyektiv baholash, budget va budgetdan tashqari mablag'lardan foydalanish darajasini aniqlash, keyingi yillardagi tashkilot faoliyatini rejalashtirish va boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ham tahlil ma'lumotlariga asoslaniladi. Shuning uchun ham davlat sektoridagi tashkilotlar faoliyatini iqtisodiy jihatdan tahlil qilishda, birinchi navbatda tashkilot faoliyatining xususiy tomonlariga, ikkinchi navbatda tahlil qilish ulullari va uslublariga e'tibor berish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi budget hisobining standarti "Budget hisoboti" (3–sonli BHS, 2019–yil 18–yanvar, 3124–son).
2. Alikulov A.I. Davlat sektorida iqtisodiy tahlil. Darslik. –T.: "Fan ziyosi" nashriyoti, 2023. – 308 bet.
3. Бариленко В.И., Кайро О.В., Кузнецов С.И., Плотникова Л.К. Анализ финансовой отчетности. Учебное пособие. – Москва: КНОРУС, 2023. –234 с.
4. Пардаев М.Қ. Иқтисодий таҳлил назарияси. Дарслик. – Т.: "Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи", 2021. – 588 б.
5. Рахимов М.Ю. Молиявий ҳисобот таҳлили. Дарслик. – Т.: "Nihol print", 2021. – 326 б.
6. Subramanyam, K.R. Financial statement analysis. Eleventh edition. Published by McGraw–Hill Education, 2 Penn Plaza, New York, 2020

¹Muallif tomonidan ilmiy – tadqiqotlar asosida tuzilgan